

BRANKO ČEĀEC

A kommunikáció hlebinai* iskolája

Kundera esszéisztikus könyvének, az *Elárult testamentumoknak*^{**}, Az eltűnt jelen nyomában című írása végén majdhogynem tudattalanul, el sem olvasva előtte az esszét, elméláztam a következő mondaton: „Így gyilkolja meg a giccsesítő értelmezés a műalkotásokat.”^{***} Úgy tűnt, ezt a kijelentést jómagam is számtalan változatban ismételttem az utóbbi tíz évben, talán az önmegsemmisítésig, s hogy a valóság brutalitása már régóta improduktív közhelylyé tette e tételt, olyannyira, hogy többé nem funkcionál az általunk ismert aktualitás perspektívájában. Kundera azonban a történelmi nézőpontról beszél, a jellel kapcsolatos viszonyt pedig rezignált következtetéssel zárja, szerinte „kollektív tudatalattiból érkező csábítás ez [...] Ez az erő nemcsak a művészetet veszi célba, hanem mindenekelőtt magát a valóságot.”^{****}

Egyáltalán miért gabalyodtam bele a giccs problematikájának kibogozhatatlan szálaiba, amikor már az elején tudtam, hogy még a precíz analízis, amire teljességgel felkészületlen vagyok, sem nyújthat kézzelfogható eredményt? Elsősorban Kundera esszéjének ösztönző vonzása késztetett írásra, a másik oldalon a giccses valóság eldorádója állt, amely a személyes integritást védő tisztességes revolverhősnek ideges ujjvizsketést okoz, és fokozza a feszültséget, amely legplasztikusabb vizualizációját Sergio Leone westernjeiben éri el, melyekben az amerikai Nyugat giccses mitológiáját sikerült elviselhető szinten europai-zálni. Valójában azt kívánom mondani, hogy a giccs tematizációja nem torkollik feltétlen giccsbe, mindig létezik egy vékony szál, amely a funkcionáló giccsot elválasztja az önmagában landoló, elhasznált jelentésű giccsből, miközben örökké létezni fog az a csordaszellem, mely nem tesz fel kérdéseket se magának, se másoknak, a válaszokat sem keresi, amelyet a jelentés problémája nem tud felizgatni.

Újságoknak írva, nekem persze kerülnöm kellene a literalizáció patetikáját, felül kellene emelkednem személyes kétségeimen és éles elmével rendszerbe hozni az aktualitásból fakadó tényeket. Én viszont már egy jó ideje szinte semmit sem írok. Ez egyformán vonatkozik irodalmi szövegekre, újságcikkekre, publicisztikai írásokra, esszékre, kritikákra... A lapokban megjelent írásaim kevésbé voltak közvetlenek vagy szabadok a privát címetől és a zsurnalisztai tetszőlegesség konstruktivizmusától, kizárólag barátaimnak szóló üzeneteket találni bennük, akikkel mostanság szívesebben beszélek mindenféle média közvetítése nélkül.

* hlebinai – Hlebina, horvát falu Podravina tartományban, amelyről úgy tartják, hogy az ún. „naiv művészet” központja.

** Milan Kundera: *Elárult testamentumok*. (Ford.: Réz Pál.) Bp., Európa, 1996.

*** i. m. 135.

**** i. m. 136.

Irodalmi szövegeim gyakran az önmagammal folytatott kommunikáció ösvényeinek felderítési próbálkozásai voltak, a magammal való beszélgetés kikísérletezései, hogy felszabaduljon a tér a másokkal történő dialógus számára. Ők viszont *ugyanazok* maradtak, a barátaim, akiknek sikerült belépni a személyes asszociációk kusza birodalmába, valaki bensőjének sötét tájaira, a képek, alakok, szép tévhitek és mély veszteségek individuális világába.

Mára mindebből semmi sem maradt, nem érzem szükségletét, hogy feljegyezzem a magamhoz és a világhoz fűződő viszonyomat. Ezért lehet ennyi rezignáció ezekben a mondatokban, talán még a teljesen megalapozatlan szomorúság is felbukkan bennük. Én ugyanis soha nem szándékoztam megváltoztatni a világot, de mélyen meg vagyok győződve arról, hogy lehetséges vele kommunikálni. Vajon az a kommunikáció, amit a korunk médiái gyakorolnak? Vagy az, amit a spektakuláris kortárs művészet vására nyújt? Esetleg az, amit számunkra az internet tesz lehetővé? Mikor érezték legutóbb az előbb említett kapcsolati formák valamelyikében a racionális meg az emocionális dimenziók összhangját? Talán szavaim átlátszó demagógiának tűnnek majd olvasóim számára, az „önmagam, mint világ” vagy a „világ, mint önmagam” olcsó hlebinai ideológiájának, ám ellenforradalmi projekcióm egyre inkább azt sugallja nekem, hogy a szem fénye, az érintés melege, az arcgrimasz, az ajakszéli mosoly vagy a hanyag kézmozdulat sokkalta szélesebb információforrás a satellittek és a hálóok totalitárius felsőbbrendűségéhez képest, amelyek nem csak szolgálni óhajtanak. Nagyjából még mindig emlékezünk azokra az időkre – annak ellenére, hogy most ez nem segít nekünk –, amikor az információk feletti rendelkezés élet feletti uralmat jelentett, tehát hatalmat. Vajon a globálisan összekötött információk rendszere nem totalitárius ideál, amely minden erőfeszítésünket a személyes szabadságért – a kis lokális diktátorokkal és hülye opponenseikkel együtt – nevetségessé teszi, tragikomikus, unintelligens szélmalomharccá, amelyben mindannyian Don Quijoték vagyunk, mivel már senki sem osztozik Sancho Panza egyszerű, gyakorlatias szenzibilitásában.

Manapság a létező hatalom arroganciájával csupán az idióta operett színdarab fordul szembe. *A harmadik nélkül** című előadásra gondolok, melynek zenés adaptációja nincs közvetlen kapcsolatban Begović drámájával, de beszél ama dramaturgiai keretekről, ahol a dialógus csak két alak között lehetséges, míg a harmadik szükségszerűen zajong a kommunikációs csatornában, ami miatt semmiféleképpen sem szabad a színpadra engedni. Az ilyen dramaturgiailag megkurtított *commedia dell' arte* nem szórakoztatja a közönséget, a színészek pedig öntetszelegve gyakorolják az uralkodók grimaszait a görbe tükrök előtt, a belépőket a törvény uralmának engedelmeskedve veszik meg, akárcsak a tévéelőfizetést, tökéletesen mindegy, tetszik-e valakinek az előadás vagy sem.

Ilyen volt a funkcionalizált giccs ideje, amelynek lényege nem a fogalom szempontjából fontos, mert a giccset külső manifesztációjának karnevalizációjával sikerül üzenetté alakítani, függetlenül a megértéstől. Ami ezután következik kizárólag a demagógia területén és a

* Milan Begović: *Bez trećega [A harmadik nélkül]* című drámája.

giccs ideologikus aspektusainak haszontalan halmozódásában marad, nem az üzenet a célja, hanem éppen a ködösítés, vagy még pontosabban, az üzenetformálás lehetetlenségének elhomályosítása. A parole profitáló újrafelhasználása a kiüresített jelentésekkel összhangban áll a kommunikációs folyamat újradefiniálásának kísérletével, egyaránt távol de Saussure-tól és McLuhantól, akik szerint a kommunikáció abban a pillanatban valósul meg, amikor az üzenet elérhetővé válik, amit általában a demokrácia csúcsteljesítményének tartanak. A kommunikálás demokratikus folyamata ugyanakkor azt a jogot is implikálja, hogy ne fogadjuk el az üzenetet, azaz a kommunikáció kerülése mint lehetőség szintén adott, az aktuális környezet eme pontján szokott bekövetkezni a letragikusabb félreértés. A kommunikáció kritikus tömegének bármely radikális próbálkozása, akár a tavalyi tiltakozó gyülekezés, miután beszüntették a *Radio 101*-et*, bebizonyította, hogy a politikai diskurzusnak hiányoznak az elemi kommunikációs előfeltételei. A patetikus nemzeti önkívület és a szubkultúra ikonográfiájának elfuserált joker-választásai nyilvánvalóvá tették, hogy ma Horvátországban nem létezik olyan politikai program, amely képes lenne a maga választóival kommunikálni, hogy minden egyéni erőfeszítéssel elviselhetőbbé váljék a közösségi élet. Sőt, az önimádó „ellenzéki” establishment teljességgel előre látta azt a tényt, hogy nem tömeg előtt áll, hanem 100.000 egyén előtt, akik maguktól, s nem a kollektív sziréna hívására jöttek demonstrálni saját individuális jogaikért, a maguk különbözőségét szembeállítva a szigorúan ellenőrzött médiák propagandisztikus giccseivel. A politikai diskurzus üzenetének felismerési lehetetlensége egyaránt jelenti az aktuális politikai kínálat választásának hendikepjét, ami végsőkéig leegyszerűsítve azt jelenti, hogy egyáltalán nem sikerült kilépnünk abból, amit annak idején „egyoldalúságnak” bélyegeztünk. Az pedig, hogy sajnos még a jelenlegi állapot javát is szolgálja ennek, egy külön, hosszú és fárasztó történet részét képezi elkerülhetetlen szerencsétlenségünkről, amelyet – úgy hiszem – egy másik környezetben, más alakokkal már elmesélt G. G. Márquez, Nobel-díjas kolumbiai író *Hihetetlen és szomorú történet az ártatlan Eréndináról és lelketlen nagyanyjáról* címmel.

Orcsik Roland fordítása

* A *Radio 101* zágrábi rádióállomás műsorszolgáltatásának betiltása ellen tiltakozó százezres tömeg gyülekezését a Jelačić Ban téren feloszlatták.